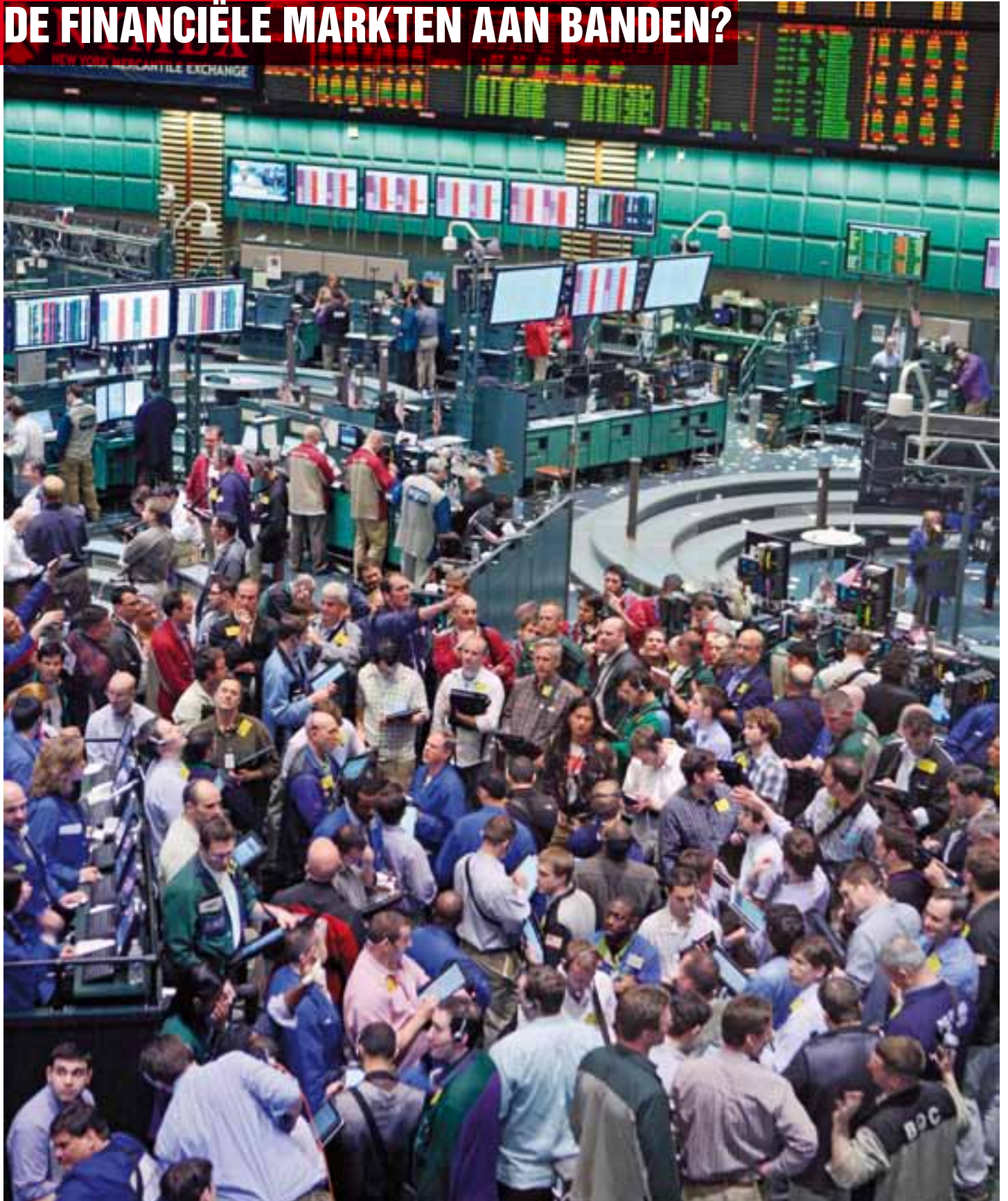

SPANNING

DE FINANCIËLE MARKTEN AAN BANDEN?

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 2, februari 2013

DE FINANCIËLE MARKTEN AAN BANDEN?

Hoe krijgen we weer greep op de financiële sector? Het debacle met SNS Reaal laat zien dat we nog een lange weg te gaan hebben. Alle redenen om aan dit onderwerp de nodige aandacht te besteden.

Afgelopen december verscheen op verzoek van de Partijraad een *Spanning* over de democratisering van de economie. Dit nummer bouwt daarop voort, door expliciet stil te staan bij de financiële sector, een vitaal onderdeel van de economie. De afgelopen decennia zijn de financiële markten steeds invloedrijker geworden en is de economie steeds dienstbaarder geworden aan hun behoeften. De wrange vruchten daarvan plukken we nu. Daarom staan we in deze *Spanning* stil bij de huidige crisis en vragen we ons af welke maatregelen nodig zijn om de almacht van het kapitaal aan banden te leggen. SP-Kamerlid Arnold Merkies en zijn fractiemedewerker Rob Mollink maken de balans op van hoe de financiële sector er voorstaat. Zij geven aan dat er inmiddels een aantal maatregelen is genomen om de greep op de banken te vergroten. Toch valt de balans volgens de auteurs negatief uit, omdat er vanuit de politiek en de bankenlobby veel verzet is tegen maatregelen die de financiële sector werkelijk moeten hervormen. Europarlementariër Dennis de Jong geeft in zijn artikel een tussenstand van het Europese actieplan, dat de SP in september 2011 lanceerde om de onverantwoorde speculatie aan te pakken. Hij constateert dat de uitvoering van het plan uiterst traag verloopt en op veel weerstand stuit van de lidstaten en de financiële lobby. Hij concludeert dan ook, net als Merkies en Mollink, dat de SP nog een lang gevecht heeft te leveren om duidelijk te maken dat niet de nationale overheden, maar de financiële instellingen de crisis veroorzaakt hebben.

SP-senator Geert Reuten zet in zijn bijdrage uiteen dat de nationalisatie van SNS Reaal niet alleen verliezers

kent (de belastingbetalers), maar ook winnaars (de overige banken).

Hoogleraar Internationale Betrekkingen Henk Overbeek betoogt in een interview dat de huidige crisis geen ongeluk is binnen een gezond systeem, maar het resultaat van de wijze waarop de internationale economie gereageerd heeft op de economische crisis van de jaren zeventig.

In een pas verschenen rapport van de Club van Rome stelt de Belgische econoom Bernard Lietaer dat het huidige geldsysteem faalt en dat we toe moeten naar een monetair ecosysteem, waarin verschillende muntsystemen naast elkaar bestaan, voor doelen als betere gezondheid, onderlinge samenwerking en milieubehoud.

Econoom Herman Meester pleit als oplossing voor de economische crisis voor schuldafschrijvingen en grote, rentevrije investeringen in de publieke sector en in een duurzame economie.

Jan de Wit blikt in een vraaggesprek terug op de Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel. Hij betoogt dat Wouter Bos grote fouten heeft gemaakt bij de nationalisatie van ABN AMRO en dat de Tweede Kamer gedurende de bankencrisis buitenspel heeft gestaan.

Econoom Rens van Tilburg vertelt aan *Spanning* over zijn rapport 'Het financiële overgewicht van Nederland'. Hij heeft becijferd dat de vier grootste Nederlandse banken vanwege hun 'too big to fail'-status een groot financieringsvoordeel hebben. Deze 'verborgen subsidie' bedroeg in 2011 tussen de 4 en 12 miljard euro.

David Hollanders zet uiteen waarom Nederland voor multinationals een belastingparadijs is, waardoor wij en andere landen uiteindelijk miljarden aan belastinginkomsten mislopen. In de rubriek 'In ons straatje' tot slot deze keer aandacht voor de commissie-Wijffels die momenteel onderzoek doet naar de splitsing van nuts- en zakenbankactiviteiten in Nederland.

INHOUD

- 3 DE FINANCIËLE SECTOR: EEN TUSSENSTAND
- 5 BRUSSEL PAKT SPECULANTEN HALFSLACHTIG AAN
- 9 SNS: RUTTE-II SCHENKT DE BANKEN € 4,7 MILJARD
- 10 DE ONTSPORING VAN HET CASINOKAPITALISME: ONGELUK OF WETMATIGHEID?
- 11 NAAR EEN MONETAIR ECOSYSTEEM
- 12 MONETAIRE SOEVEREINITEIT ALS OPLOSSING VOOR DE EUROCRISIS
- 14 'TWEDE KAMER HEEFT TIJDENS DE BANKENCRIJS BUITENSPEL GESTAAN'
- 16 'EEN TE GROTE FINANCIËLE SECTOR IS SCHADELIJK VOOR DE ECONOMIE'
- 18 WAS NEDERLAND MAAR ALLEEN EEN BELASTINGPARADIJS
- 20 'IN ONS STRAATJE'

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Antoni Gracia

Gonnie Sluijs

Foto cover

Logan Mock-Bunting / Aurora Pho / HH

DE FINANCIËLE SECTOR: EEN TUSSENSTAND

Tekst: Arnold Merkies en Rob Mollink

Dat het jarenlange proces van deregulering en geloof in de werking van de markt ten grondslag ligt aan het uitbreken van de crisis, is bij de meeste burgers en inmiddels ook bij de meeste politici wel doorgedrongen. Maar zijn beleidsmakers in Nederland en Europa erin geslaagd te voorkomen dat bankiers ooit weer onverantwoorde risico's nemen met geld van anderen? Zijn ze erin geslaagd om van de bankensector een dienstbare sector te maken, die in plaats van zichzelf de reële economie vooropstelt? Is het risico op een nieuwe financiële crisis afgenomen? Hoogste tijd voor een tussenstand.

Een aantal maatregelen die de SP voorstelde in het rapport 'De lessen uit de kredietcrisis', uit 2008, is inmiddels in wetgeving omgezet. Er is een – nogal magere – bankenbelasting ingevoerd, de kapitaaleisen van banken worden opgehoogd en de parlementaire enquête die de SP wilde is er gekomen. Toch blijft de financiële sector een punt van continue aandacht, getuige de recente ontwikkelingen rond SNS. Meer maatregelen zijn dus nodig om de financiële sector als geheel veiliger te maken. Hieronder een overzicht van de belangrijkste maatregelen om te bereiken

dat banken minder risico nemen, en wanneer het toch mis gaat voldoende ruimte hebben om tegenslagen op te vangen waardoor de belastingbetaler niet nogmaals moet opdraaien voor onverantwoordelijk gedrag.

KAPITAALBUFFERS

De financiële crisis is voor een belangrijk deel veroorzaakt door banken die handelden zonder de benodigde reserves als dekking te hebben. Daarom werden nieuwe afspraken gemaakt om banken meer kapitaal te laten aanhouden, van betere kwaliteit (Basel III). Onder grote druk van de financiële wereld is echter voorgesteld de termijn waarbinnen de banken aan de nieuwe kapitaaleisen moeten voldoen, vier jaar uit te stellen. Ook wordt voorgesteld om de eisen waaraan kapitaal moet voldoen om als 'buffer' te worden gerekend, vergaand te versoepelen. Men vreesde namelijk dat door de nieuwe kapitaalvereisten de kredietverlening aan bedrijven in gevaar zou komen. Wie naar de winsten van Nederlandse banken kijkt, ziet dat er voorlopig nog wel enige ruimte voor banken is om de kredietverlening op peil te houden; in 2011 maakten de Nederlandse banken gezamenlijk alweer bijna 8 miljard euro winst. De voorstellen van het Basels Comité hebben daarom vooral

tot gevolg dat een veiliger bankwezen wellicht nog vier jaar langer op zich laat wachten.

BONUSSEN

Al voor de verkiezingen was de SP samen met de PvdA bezig met het maken van een initiatief wetsvoorstel om bonussen te maximeren op 20 procent van het vaste jaarsalaris. Deze maatregel is overgenomen door de huidige regeringspartijen VVD en PvdA. De vraag is echter wel hoe doeltreffend de maatregel zal blijken te zijn; in het wetsvoorstel dat de SP met de PvdA wilde indienen zouden ook handelaren hun bonus gemaximeerd zien. Of het huidige kabinet zo ver durft te gaan blijft voorlopig echter de vraag.

Ook is onlangs een amendement van de voormalige Kamerleden Ewout Irrgang (SP) en Paul Tang (PvdA) om bonussen te kunnen terugvorderen in fusie- of overnamesituaties door de Tweede Kamer aangenomen. Bonussen zoals de 28,4 miljoen euro die ABN AMRO-topman Rijkman Groenink opstreek door het verkopen van zijn bank, kunnen door deze regelgeving worden teruggevorderd. Daarnaast is in mei 2012 een amendement van SP-Kamerlid Farshad Bashir en PvdA-Kamerlid Ed Groot aangenomen waardoor banken een tweemaal zo hoge boete moeten betalen wanneer zij exorbitante bonussen uitkeren. Toch zijn de beloningen in de financiële sector nog steeds hoger dan in andere sectoren¹ en in 2010 en 2011 namen de salarissen in de sector alweer sneller toe dan in andere delen van de economie.

SCHEIDING NUTS- EN ZAKENBANKEN

De belangrijkste les die geleerd is uit de crisis is dat bankiers niet meer moeten kunnen gokken met het spaargeld van de burger. Een mogelijke oplossing die in het verleden haar nut heeft bewezen, is het scheiden van nuts- en zakenbanken. Daarmee voorkom je dat banken onnodige risico's gaan nemen met geld van de spaarders. Het scheiden van nuts- en zakenbanken is een van de aanbevelingen van de commissie-De Wit, een Kamerbrede commissie die onderzoek deed naar de kredietcrisis. De komende tijd worden door de commissie-Wijffels mogelijkheden onderzocht om nuts- en zakenbanken te scheiden.

TOO BIG TO FAIL

Een bank is 'too big to fail' (te groot om failliet te mogen gaan) wanneer het voortbestaan ervan voor de financiële stabiliteit zodanig van belang is dat een overheid deze te allen tijde zal proberen te redden van een faillissement. Gevolg van het feit dat een dergelijke bank in noodsituaties met belastinggeld zal worden geholpen, is dat bankiers in hun jacht naar hogere winsten geneigd zijn meer risico te nemen. In dat licht is de financiële stabiliteit dus gebaat bij schaalverkleining. De SP pleit al geruime tijd voor het maken van internationale afspraken over schaalverkleining. Helaas vindt deze roep weinig weerklank bij zowel het huidige als voorgaande kabinetten. Omdat geldschieters tegen zeer gunstige tarieven kapitaal verstrekken aan instellingen die bij een faillissement toch zullen worden gered door de belastingbetaler, levert de 'too big to fail'-status de Nederlandse banken jaarlijks 4 tot 12 miljard euro aan financieringsvoordeel op². In het regeerakkoord wordt met geen woord over schaalverkleining in de financiële sector

gerept. Wel is het mogelijk dat de commissie-Wijffels met aanbevelingen komt om de banken in hun onstuimige groei te stoppen.

BANKENUNIE

Het kabinet is voorstander van de totstandkoming van een bankenunie. Nu is de SP er geen tegenstander van dat er op Europees niveau wordt samengewerkt om het toezicht op de grote banken te regelen, in aanvulling op het nationale toezicht. Echter, wanneer daaraan wordt gekoppeld dat landen in de toekomst moeten gaan opdraaien voor verliezen van banken in andere landen, omdat die landen hun financiële sector niet op orde hebben, kan men op de steun van de SP niet rekenen. Landen zijn in onze visie in de eerste plaats zelf verantwoordelijk om hun bankensector te reguleren.

SPECULATIE

Eind 2011 bracht de SP een actieplan tegen speculatie uit met daarin concrete maatregelen ter verbetering van het toezicht en het verkleinen van de risico's, onder andere door het invoeren van een belasting op financiële transacties. Deze financiële transactiebelasting of FTT belast iedere financiële transactie met een klein percentage, waardoor speculatieve handel, waaronder de zeer risicovolle geautomatiseerde flitshandel, een stuk onaantrekkelijker wordt gemaakt.

OVERHEIDSSTEUN

Met deze maatregelen zou voorkomen moeten kunnen worden dat banken weer door de overheid worden gesteund. Indien het toch nodig is om een bank te redden vanwege de financiële stabiliteit, dan moeten die kosten uiteindelijk worden gedragen door de financiële sector zelf. Dat kan door ook de obligatiehouders te laten meebetalen. In het geval dat de bank failliet zou gaan, zouden zij immers al hun geld kwijt zijn. Een andere mogelijkheid om de banken mee te laten betalen is de bankenbelasting. Uiteindelijk zullen banken namelijk hun eigen broek moeten ophouden.

Hoewel overheden vrijwel allemaal erkennen dat hervormingen in de financiële sector hard nodig zijn, is het tempo waarin maatregelen worden doorgevoerd erg laag. Bovendien wordt nieuwe regelgeving, door de bankenlobby maar zelfs vanuit de politiek, maar al te vaak gedwarsboomd. Volgens het IMF is er dan ook geen bewijs dat de sector als geheel veiliger is dan voorheen. Het bankwezen is nog steeds veel te complex en er worden door banken alweer nieuwe producten op de markt gebracht om regels die de banken veiliger moeten maken te omzeilen.³ Zelfs de kredietbeoordelaars stellen dat nu, vijf jaar na de kredietcrisis, de kans op nieuwe steunrondes voor de grootste banken groter wordt.⁴ De strijd voor een transparante, dienstbare financiële sector is dus nog volop gaande.

1 Schatting van Ronald Latenstein, bestuursvoorzitter SNS Reaal

2 Onderzoek SOMO: Het Financiële Overgewicht van Nederland

3 Schatting van Ronald Latenstein, bestuursvoorzitter SNS Reaal

4 Onderzoek SOMO: Het Financiële Overgewicht van Nederland

BRUSSEL PAKT SPECULANTEN HALFSLACHTIG AAN

Tekst: Dennis de Jong Foto: Amaury Miller / Hollandse Hoogte

Nadat de Tweede Kamerfractie, direct na het uitbreken van de financiële crisis, een 30-puntenplan had geformuleerd om onverantwoorde speculatie in te dammen, hebben we als Eurofractie in september 2011 op basis daarvan een Europees actieplan tegen speculatie opgesteld. We deden dat omdat de oorzaak van de financiële en economische crisis waarmee Europa te maken heeft, lag mede in onverantwoord gedrag van financiële instellingen. In 2011 had de Europese Unie al drie jaar de tijd gehad om maatregelen te nemen om de financiële markten aan banden te leggen en onverantwoorde speculatie te stoppen. We constateerden toen dat er, onder andere door de invloed van de machtige financiële lobby in Brussel, nog bitter weinig tot stand was gebracht en we wilden met ons actieplan de druk opvoeren. Nu, bijna anderhalf jaar later, maken we de tussenbalans op.

De eerste punten uit het actieplan hebben betrekking op maatregelen om de invloed van de financiële lobby in Brussel terug te dringen. Zolang de lobby aan de touwtjes trekt, zullen harde maatregelen uitblijven. Een belangrijke stap was het initiatief van een groep gelijkgezinde Europarlementariërs, waaronder ook de SP, om een nieuwe non-gouvernementele organisatie op te zetten die via gedegen studies, conferenties en lobbyactiviteiten bij de Europese

instellingen, tegenwicht zou kunnen bieden aan de financiële lobby. Midden 2011 werd deze organisatie, onder de naam Finance Watch¹, actief. Veel andere organisaties, zoals de vakbeweging en milieuorganisaties, hebben zich bij Finance Watch aangesloten.

Met de Europese Commissie is de SP-Eurofractie op het hoogste niveau in dialoog over hervorming van de talrijke adviesgroepen en de Commis-

sie herziet op dit ogenblik de samenstelling van vijftig van deze groepen. Het aantal lobbyisten van grote bedrijven en financiële instellingen wordt hiermee beperkt en de vertegenwoordiging vanuit de vakbeweging, milieu- en consumentenorganisaties en het midden- en kleinbedrijf wordt juist vergroot. Ook de adviesgroepen van de nieuwe Europese toezichthouders op financiële instellingen worden hierbij tegen het licht gehouden.

Al sinds onze verkiezingscampagne in 2009 hebben we de werkzaamheden van het *European Parliamentary Financial Services Forum* (EPFSF) in het vizier. Dit is een merkwaardige commissie, waarin Europarlementariërs de financiële lobby ontmoeten en daar van de speculanten te horen krijgen hoe ze moeten stemmen of welke wijzigingsvoorstellen ze op Europese wetgeving moeten indienen. Natuurlijk kunnen Europarlementariërs spreken met wie ze willen,

maar de status van het EPFSF is die van een permanente overlegclub tussen parlement en lobby. Zoiets zou in de Tweede Kamer onvoorstelbaar zijn: als je gerichte info wilt hebben, dan organiseer je een openbare hoorzitting, maar geen club die werkt in schemerige achterafzaaltjes (of vaker nog in dure restaurants). Op dat gebied heeft Finance Watch goede resultaten geboekt: zij zijn bij alle bijeenkomsten aanwezig, en zo gauw de financiële lobby met z'n verhalen begint, zorgt Finance Watch onmiddellijk voor een tegenreactie. Dat is kennelijk zo frustrerend dat gemiddeld nog maar vijf (van de 754) Europarlementariërs de bijeenkomsten bezoeken en het Forum een zachte dood lijkt te sterven.

Toch mag de invloed van de financiële lobby nog steeds niet onderschat worden: de lobbyisten blijven de Europese beleidsmakers op allerlei manieren bestoken en zelfs chanteren. Bekend is de lobby die stelt dat te scherpe regels tegen speculatie het voor de banken onmogelijk maken particulieren of het midden- en kleinbedrijf nog leningen te verstrekken. Dit soort argumenten weegt nog altijd zwaar in Brussel.

KREDIETBEOORDELAARS

De financiële crisis begon in de VS, toen aldaar de huizenprijzen begonnen te dalen. Toen bleek dat veel hypotheekleningen waren verstrekt aan mensen die zich dat eigenlijk niet konden veroorloven en die bij dalende huizenprijzen snel in de problemen kwamen. Er waren bovendien ingewikkelde producten gecreëerd door de banken, waardoor stukjes van verschillende hypotheekleningen waren verpakt in nieuwe financiële producten. Hoewel de hypotheekleningen dus eigenlijk niet betrouwbaar waren, omdat veel mensen hun hypotheekschuld niet konden aflossen, hadden financiële instellingen allemaal stukjes hypotheek in hun portefeuilles zitten. Zij dachten dat dit goede producten waren, omdat zij afgingen op de adviezen van kredietbeoordelaars die dit soort producten de hoogste status gaven, wat wil zeggen dat zij ze als meest betrouwbare producten beschouwden. Dat deden de kredietbeoordelaars niet belangeloos: ook kredietbeoordelaars zijn

commerciële bedrijven die winst willen maken. Bovendien hebben ze een dubbelrol: enerzijds beoordelen ze de kredietstatus van bijvoorbeeld een bank, anderzijds geven zij ook adviezen aan banken over investeringsbeslissingen. De kredietbeoordelaars die een commerciële relatie met een bank hadden als adviesgever, waren geneigd om als prestatie hun financiële producten ook maar gelijk een hoge rating te geven.

In ons actieplan stelden we voor om in Europa een publieke, onafhankelijke kredietbeoordelaar op te richten. Hiermee zou een tegenwicht moeten kunnen worden geboden aan de huidige drie Amerikaanse kredietbeoordelaars (Standard & Poors, Moody's en Fitch) die de markt wereldwijd zo'n beetje in handen hebben. Daarvan is het nog niet gekomen. Het Europees Parlement heeft zich weliswaar uitgesproken voor meer concurrentie en ook voor de oprichting van een onafhankelijke kredietbeoordelaar, maar concrete stappen zijn verder niet gezet. Men schrikt met name van de kosten van de oprichting van een publieke kredietbeoordelaar, die voor een periode van vijf jaar kunnen oplopen van 200 tot 500 miljoen euro. Dat mag echter geen doorslaggevend element zijn: de kosten van de door kredietbeoordelaars veroorzaakte financiële crisis liggen vele malen hoger. Ook het argument dat een publieke kredietbeoordelaar z'n eigen vlees keurt, is ondeugdelijk: het hangt er maar net van af hoe je de verhouding tussen de kredietbeoordelaar en de lidstaten regelt. De Algemene Rekenkamer schrikt er ook niet voor terug om kritische rapporten uit te brengen. Een Europese kredietbeoordelaar kan dus evengoed de bringer van slecht nieuws zijn, als dat nodig is. Bovendien: als één ding duidelijk is geworden, is het wel dat de Amerikaanse kredietbeoordelaars in ieder geval niet onafhankelijk zijn.

Overigens heeft de Europese Commissie wel voorstellen gedaan over kredietbeoordelaars. Daarbij zet zij echter vooral in op meer transparantie (hoe komen de beoordelaars aan hun rating?) en stelt zij niet voor een Europese publieke kredietbeoordelaar op te richten.

VERKLEINEN VAN DE RISICO'S DIE FINANCIËLE INSTELLINGEN NEMEN

Maar liefst twaalf actiepunten uit het actieplan hebben betrekking op het verkleinen van risico's die financiële instellingen nemen. Eén van de belangrijkste maatregelen die volgens ons actieplan genomen zou moeten worden, is de schaalverkleining van financiële instellingen. Banken die te groot zijn om om te vallen (*too big to fail*) weten dat, als puntje bij paaltje komt, de staat (en dus via de belastingen wij allemaal) te hulp komt als het fout gaat. Als alles goed gaat, dan komen de winsten terecht bij aandeelhouders en managers. Daarom zouden bankactiviteiten gesplitst moeten worden: de risicovolle activiteiten in één (deel van de) bank, de normale activiteiten die nodig zijn voor het betalingsverkeer in een ander. Dit voorstel doet kennelijk echt pijn bij de speculanten, want ze lobbyen zich suf tegen de invoering van dergelijke maatregelen.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat Brussel nog niet ver gevorderd is met dit soort maatregelen. De Europese Commissie heeft in 2012 het rapport Liikenen in ontvangst genomen, dat pleit voor het scheiden van speculatieve en andere transacties. Nadeel van dit advies is de hoge drempel: alleen banken die voor meer dan 15 tot 25 procent van hun activa aan speculatie doen, moeten hun activiteiten scheiden. Toch gaat het voorstel van de adviescommissie in de ogen van de bankenlobby al te ver. Ze vrezen onder andere het verlies van de grote bedrijven als klanten, omdat die zowel normale bankdiensten afnemen als geïnteresseerd zijn in meer speculatieve diensten. Mede daarom is de Commissie nog steeds aan het nadenken over een eventueel voorstel.

Wel heeft de Europese Commissie aangekondigd nog dit jaar te komen met een voorstel voor een heffing bij de banken ten bate van een fonds van waaruit omvallende banken gered kunnen worden. Daarmee zou de financiële sector de eigen broek moeten ophouden. Het idee van zo'n fonds is prima, maar het is zeer de vraag of dat een Europees fonds moet zijn. Als SP wijzen we op de risico's: veel fragiele banken bevinden zich

‘Ook kredietbeoordelaars zijn commerciële bedrijven die winst willen maken’

immers in Zuid-Europa en met een Europees fonds moeten goed draaiende financiële instellingen opdraaien voor de kosten van hun minder presterende collega's. Hoewel ook de Nederlandse banken in zwaar weer hebben verkeerd, lijkt het onverstandig het risico van de zwakke Zuid-Europese banken neer te leggen bij de Nederlandse. Daar worden ze in ieder geval niet beter van. Daarom zou dit voorlopig beter op nationaal niveau kunnen worden geregeld.

Een ander voorstel uit het actieplan is het stimuleren van kredietunies en coöperatieve banken, omdat hiermee de menselijke maat zou kunnen terugkeren in de financiële wereld. Als Eurofractie onderhouden we goede contacten met de koepels van dit soort banken. Toch staan we hier voor een dilemma: niet alle coöperatieve banken zijn klein. Denk maar aan de Rabobank. Je kunt dan ook niet zomaar een uitzondering maken voor dit type banken als het om financieel toezicht gaat. Anderzijds is aangehouden dat coöperatieve banken stabiel zijn, met name omdat ze geen aandeelhouders hebben en dus niet de constante druk voelen voor winstmaximalisatie op zo kort mogelijke termijn. In het najaar gaat de Eurofractie een speciale bijeenkomst organiseren over de menselijke maat in de economie. We zullen dan opnieuw beoordelen welke maatregelen genomen kunnen worden om kleinschalige initiatieven te stimuleren.

Een andere voor de hand liggende maatregel is het aan banden leggen van de bonussen van bankiers. Een verbod op bonussen bij financiële instellingen die zijn aangewezen op staatssteun en een maximering van de bonussen in relatie tot het basissalaris zijn maatregelen waarvan je zou verwachten dat er snel overeenstemming over zou worden bereikt. Dat is helaas niet het geval. Het eerdergenoemde rapport Liikanen wil een maximumlimiet invoeren voor bonussen ter waarde van 50 procent van het normale jaarsalaris. Dat is iets,

maar nog altijd niet genoeg. Als SP vinden we een limiet van 20 procent meer dan genoeg. De Commissie zelf houdt het op het vergroten van transparantie en op een maximum ingeval de bank onvoldoende buffers heeft.

In 2012 heeft de Commissie een voorstel ingediend voor een financiële transactiebelasting, een variant op de Tobin-taks. Door een minimaal percentage (0,1 procent op obligaties en 0,01 procent op derivaten) aan belasting te heffen op aan- en verkoop van financiële producten, maak je supersnelle 'flitstransacties' duurder en daarmee ontmoedig je onverantwoord speculeren. Helaas hebben slechts 11 van de 27 lidstaten aangegeven zo'n belasting te willen invoeren. Daar zitten landen als Duitsland en Frankrijk bij, maar Nederland aarzelt nog, ook al staat er in het regeerakkoord dat ook Nederland hiermee aan de slag wil. Bovendien is het nog onduidelijk of de pensioenfondsen worden uitgezonderd.

In het actieplan stelden we verder voor een limiet te stellen aan de snelheid van financiële transacties. Speculeren is allang geen mensenwerk meer. Financiële instellingen hebben computermodellen ontwikkeld die op basis van bepaalde waarden onmiddellijk aan- en verkopen. Met deze modellen en supersnelle internetverbindingen kan een product binnen een seconde een paar keer aangekocht en weer verkocht zijn. In het voorstel waarover het EP nu met de Raad van ministers onderhandelt, wordt een wachtpauze van een halve seconde ingelast voor iedere transactie. Voor de financiële wereld is het voorstel revolutionair, maar zelfs met zo'n wachtermijn kunnen transacties nog altijd vliegensvlug plaatsvinden. Het is dan ook alleen een stap in de goede richting, meer niet.

Het actieplan bevatte nog veel meer voorstellen om de risico's te verkleinen. Op www.sp.nl/europa is alles na te lezen. Voor al die andere maatregelen geldt echter hetzelfde als voor de

eerder genoemde: ofwel er zijn nog helemaal geen voorstellen ingediend, laat staan aangenomen, ofwel de maatregelen gaan niet ver genoeg. De financiële lobby is er bovendien in geslaagd de eerdere eisen met betrekking tot kapitaalbuffers (het Basel III akkoord) uit te hollen. Zelfs als er afspraken zijn gemaakt, is de lobby dus niet te beroerd om ze alsnog af te laten zwakken of te temporiseren.

TRANSPARANTIE EN TOEZICHT

Op het gebied van transparantie en toezicht is meer vooruitgang geboekt. Zo wordt er op dit ogenblik nog onderhandeld tussen het Europees Parlement en de Raad van ministers over het testen van ingewikkelde financiële producten op hun impact op de markt. Bij de lidstaten is er verzet, het EP is er in ieder geval voor. Daarnaast worden de afnemers van financiële producten beter beschermd. Er komt meer informatie over de risico's en ook moeten financiële instellingen duidelijk maken voor wie de producten bedoeld zijn, zodat klanten met te weinig kennis dubbel gewaarschuwd zijn.

Een ander probleem bij de financiële crisis was dat financiële instellingen van elkaar niet meer wisten wie welke producten op de balans had staan. Daardoor had niemand meer vertrouwen in elkaar en kwam het interbankaire verkeer nagenoeg tot stilstand. Omdat een steeds groter deel van de aan- en verkopen niet via de beurs verloopt, heeft de Commissie nu voorgesteld dat ook rechtstreekse transacties buiten de beurs om gemeld moeten worden. Ook hierover wordt nog onderhandeld en ook hier is het verzet bij de lidstaten groot. In het EP hebben vooral de christendemocraten geprobeerd de tekst af te zwakken. Het is dan ook nog te vroeg om te voorspellen of er in de toekomst nu echt volledige transparantie zal zijn.

VERANTWOORDELIJKHEID

Het laatste onderdeel van het actieplan betreft de aansprakelijkheid van bestuurders voor wanbeleid. Ook hier is de Commissie met een voorstel gekomen. Als dit wordt aangenomen, zal de witteboordencriminaliteit beter kunnen worden aangepakt, omdat alle

lidstaten de individuele aansprakelijkheid dan zullen moeten regelen. Er zitten nog wel haken en ogen aan het voorstel en ondanks hevige druk vanuit het EP wil het Ierse voorzitterschap geen prioriteit geven aan de behandeling ervan. Kennelijk zijn de banden tussen de Ierse regering en de Ierse bankiers nog te hecht.

CONCLUSIE

Het is onmogelijk in dit bestek alle actiepunten en de uitvoering die er al dan niet door Brussel aan wordt gegeven, te bespreken. De hoofdlijn is echter duidelijk, ook zonder uitputtend te zijn: alles gaat uiterst traag en de weerstand om echt door te pakken is niet alleen in Brussel maar ook bij de lidstaten groot. Dat is schrijnend. Het zijn de onverantwoorde speculan-

ten geweest met hun voor niemand te begrijpen financiële producten, hun belangenverstrengeling en witteboordencriminaliteit die de financiële crisis hebben veroorzaakt. Het neoliberale beleid dat erop gericht was om het toezicht steeds verder te versoepelen en de speculanten (of in hun jargon 'de financiële markten') ruim baan te geven, is nog steeds niet terug in het hok. Sterker nog, soms lukt het de financiële lobby om gemaakte afspraken uit te hollen, en in bijna alle gevallen lukt het ze om nieuwe maatregelen af te zwakken of in ieder geval de invoering ervan te vertragen.

De SP heeft dan ook nog een lange strijd te strijden. We zullen duidelijk moeten blijven maken dat niet de

eigen uitgaven van de nationale overheden de crisis hebben veroorzaakt, maar dat de crisis begon bij de banken en financiële instellingen. Pas toen lidstaten ertoe over gingen die massaal te helpen, liepen de nationale schulden op en kregen de lidstaten zelf problemen. Het is belangrijk dat iedereen dat voor ogen blijft houden. Alleen als gewone mensen blijven aangepakt, is er kans dat Brussel doorpakt. Anders blijft alles bij het oude.

¹ Zie hun website: www.finance-watch.org.

STAND VAN ZAKEN VOORSTELLEN EUROPESE COMMISSIE

Omschrijving	Voorstel Commissie	Stand van zaken
regels voor beleggingsfondsen (alle beleggers die in een bepaald fonds hebben belegd) en beleggingsmaatschappijen	16 jul 08 COM(2008) 458	Aanvaard 13 juli 2009 2009/65/EC
regels voor grote opkoopfondsen die gekochte bedrijven volstoppen met schulden om ze daarna met forse winst te verkopen	30 apr 09 COM(2009) 207	Aanvaard 8 juni 2011 2011/61/EU
bescherming bankrekeningen van rekeninghouders bij bankenfaillissement	12 jul 10 COM(2010) 368	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
beperving van het maken van winsten door speculatie op koersdalingen waaronder verbod wanneer de onderliggende stukken ontbreken	15 sep 10 COM(2010) 482	Aanvaard 14 maart 2012 2012/236/EU
een aanvullend EU-systeem voor de berekening van belastbare inkomsten voor bedrijven, naast de bestaande regels in elke lidstaat (slecht voorstel: geeft bedrijven nog meer ruimte voor belastingshopping)	16 mrt 11 COM (2011) 121	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
invoering internationale bankregels (Basel III) wat buffers bij banken regelt zodat ze tegen een stootje kunnen ook als het economisch minder gaat	20 jul 11 COM (2011) 453	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
beperving computergestuurde handel waarbij ook toets financiële producten wordt ingevoerd	20 okt 11 COM (2011) 656	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
beperving van handel in derivaten (beleggingsinstrumenten die gekoppeld zijn aan de waarde van bijvoorbeeld aandelen, zoals opties) die buiten de beurs om worden verhandeld	20 okt 11 COM (2011) 652	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
bestrijden van witteboordencriminaliteit, zoals handel met voorkennis	20 okt 11 COM(2011) 651 en 654	Onderhandelingen in Europees Parlement
beperving van het overmatig gebruik van ratings door beleggingsfondsen en opkoopfondsen	15 nov 11 COM(2011) 746	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
transparanter en onafhankelijker maken van de afgegeven ratings van de kredietbeoordelaar	15 nov 11 COM(2011) 747	Onderhandelingen EP, Raad en Commissie bezig
raamwerk om de kosten voor de belastingbetaler te voorkomen bij een toekomstige financiële crisis	6 jun 12 COM (2012) 280	Onderhandelingen in Europees Parlement
beloningsbeleid voor managers van beleggingsfondsen en herziening van administratieve boetes wanneer regels uit de richtlijn worden overtreden	3 jul 12 COM(2012) 350	Onderhandelingen in Europees Parlement
introductie van informatiedocumenten voor de complexe investeringsproducten zodat deze beter te begrijpen zijn	3 jul 12 COM(2012) 352	Onderhandelingen in Europees Parlement

SNS: RUTTE-II SCHENKT DE BANKEN € 4,7 MILJARD

Tekst: Geert Reuten

En weer moet de belastingbetaler een bank redden. Moet? Dat besliste het kabinet Rutte-II. SNS heeft te grote risico's genomen in de vastgoedmarkt. De Nederlandsche Bank, die voor ons het toezicht had moeten houden, stond erbij en keek ernaar: zonder in te grijpen. Het kost de belastingbetaler om te beginnen € 3,7 miljard. Maar ook in de financiële wereld staan er tegenover verliezers (de belastingbetaler) winnaars: hier de overige banken. Rutte-II, vertegenwoordigd door minister Dijsselbloem, doet de banken een cadeau van ongeveer € 4,7 miljard. Hoe zit dat?

1. Natuurlijk, ook de SNS-aandeelhouders en de achtergestelde obligatiehouders zijn hun geld kwijt. Maar zij wisten dat zij risico liepen – daarvoor ontvingen zij jarenlang een mooi dividend en extra rente (fors meer dan op een gewone spaarrekening). De meeste Nederlanders wisten tot voor kort niet dat zij risico lopen doordat er banken 'zijn'.

2. Om ons vertrouwen in de banken op te vijzelen, is voor iedere rekeninghouder bij een (aangewezen) bank het spaargeld tot € 100.000 gegarandeerd, ook als die bank failliet gaat. Dit heet het depositogarantiestelsel. Vertrouwen is in het belang van *alle* banken. Daarom is in de wet vastgelegd dat bij het failliet van één bank, de overige banken samen de gegarandeerde spaargelden betalen. Had de overheid niet bij SNS ingegrepen dan was deze bank inderdaad failliet gegaan (zo stonden de zaken erbij) en hadden de overige banken fors geld moeten spuien.

3. Maar in plaats van SNS failliet te laten gaan (punt 2), neemt de Staat de bank nu over (voor € 0) en houdt hem overeind door er direct € 3,7 miljard in te pompen. Daarnaast krijgt SNS een lening van € 1 miljard en stelt de overheid zich garant voor nog eens € 5 miljard. Dit laatste betekent dat als de € 3,7 miljard niet genoeg blijkt, de schadepost kan oplopen tot € 9,7 miljard.

4. Wel moeten alle banken in 2014 via een eenmalige heffing van € 1 miljard bijdragen in de pijn. Maar tegelijkertijd vervalt nu een andere heffing waardoor banken t/m 2015 per saldo 'slechts' € 0,3 miljard bijdragen. Daarmee resteert voor de belastingbetaler € 3,4 miljard en het risico dat samen kan oplopen tot € 9,4 miljard (€ 1250 per huishouden).

5. Hoe groot is nu het voordeel van de overige banken in vergelijking met de situatie waarin SNS failliet zou zijn gegaan? Volgens voorlopige berekeningen van De Nederlandsche Bank (DNB) viel er € 35 miljard aan SNS-spaargeld onder de depositogarantie (punt 2); dat zouden de overige banken dus kwijt zijn aan de spaarders. Maar tegelijkertijd hadden banken dan recht gehad op een groot deel van de SNS-boedel, wat hen bij verkoop vermoedelijk € 30 miljard had opgeleverd. Per saldo waren de overige banken zo voor € 5 miljard het schip in gegaan (€ 30 min € 35 miljard). Maar nu, onder de Dijsselbloem-regeling, zijn banken zoals gezegd slechts € 0,3 miljard kwijt. Het verschil, een lieve € 4,7 miljard, is een fors geschenk voor de banken. Getekend: Dijsselbloem. Maar in feite is het een gedwongen geschenk van ons allemaal aan de banken (gemiddeld € 625 per huishouden). De banken krijgen een geschenk en tegelijkertijd zijn wij opgezadeld met een schuld en risico van tot € 9,4 miljard (punt 4).

6. Waarom? Niet dat Dijsselbloem het sommetje precies zo presenteert als ik, maar al de bovenstaande cijfers komen wel uit zijn brief van 26 bladzijden waarin hij op 1 februari het debacle toelichtte. De minister zegt, in wat andere woorden, dat de banken zielig zijn en een last van € 5 miljard niet hadden kunnen dragen. Banken moeten hun balansen crisisbestendig maken (dat hebben ze tientallen jaren verwaarloosd, net zoals DNB het toezicht daarop verwaarloosde). De extra last van € 5 miljard zou resulteren in minder kredietverlening door banken aan bedrijven en huishoudens, en dat had ons nog verder in de put gebracht – zo redeneert Dijsselbloem. De banken hebben ons dus aan het lijntje?

7. Maar stel nou eens dat de banken inderdaad zielig zijn. Inderdaad maken ze nu niet meer de gigantische winsten van vóór 2008. Maar als we lief zijn voor de banken staan hun vettere jaren in 't verschiep. Iemand die zich niet meteen in de luren laat leggen door de banken had het anders aangepakt. Die € 5 miljard (minus de € 0,3 miljard die ze wel betalen – punt 4-5) is wat de banken kwijt zouden zijn geweest op grond van de wet. Van schenken rept deze wet niet. Hoogstens had de staat de € 4,7 miljard aan de banken moeten lenen. En wel tegen een rente die de banken ertoe aanzet om de lening in betere tijden af te lossen. We hadden dan wat teruggezien van ten minste onze € 3,4 miljard (punt 3-4). En op de staatsschuld die er nu door verhoogd is, hadden we dan netto minder rente betaald. Hoe kregen de banken het bij Dijsselbloem klaar om zo gemakkelijk weg te komen?

DE ONTSPORING VAN HET CASINOKAPITALISME ONGELUK OF WETMATIGHEID?

Tekst: Arjan Vliegenthart

Spanning sprak met Henk Overbeek, hoogleraar Internationale Betrekkingen aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Overbeek doet al jaren onderzoek naar de manier waarop het internationale kapitaal invloed heeft op nationale en internationale politieke besluitvorming. Zijn conclusie: de huidige crisis is geen ongeluk binnen een gezond systeem, maar de uitkomst van de wijze waarop de internationale economie gereageerd heeft op de economische crisis van de jaren zeventig.

Is de huidige financiële crisis een ontsporing van het vrijemarktkapitalisme en valt het systeem als zodanig dus te repareren door wet- en regelgeving en het achter de tralies zetten van de boeven of hebben we te maken met een logisch gevolg van een systeem dat op zijn laatste benen loopt?

‘Het antwoord is: geen van beide. Het speculatieve en roofzuchtige neoliberale kapitalisme van de laatste decennia kan niet worden afgedaan als een ongelukkige ontsporing van een in essentie gezond economisch systeem dat weer opgelapt kan worden door een paar zondebokken te offeren en de ergste uitwassen via strengere regels aan banden te leggen. Maar je moet erg voorzichtig zijn om opnieuw de totale ineenstorting van het systeem aan te kondigen: het kapitalisme heeft een enorm vermogen om crises te boven te komen en zichzelf een nieuw leven te verschaffen, dat heeft de geschiedenis ons wel laten zien.

Het casinokapitalisme is een logische uitkomst geweest van de manier waarop het kapitaal heeft gereageerd op de crisis van de jaren zeventig, namelijk een (aanvankelijk succesvolle) combinatie van herstructurering en automatisering, verplaatsing van productie en globalisering, en verregaande deregulering en liberalisering (met name ook van financiële

markten). In die zin is het geen ontsporing, maar de dominante gedaante van het mondiale kapitalisme sinds de vroege jaren tachtig. Daarnaast is de huidige crisis geen kortstondige verstoring van een gezond en evenwichtig systeem, maar een diepe structurele crisis die in vele opzichten vergelijkbaar is met die van de jaren dertig van de vorige eeuw.’

Kun je een onderscheid maken tussen grote banken/multinationals die zich sterk maken voor gezonde vormen van kapitalisme aan de ene kant en parasitair kapitalisme aan de andere kant, of is het één pot nat?

‘Nou, de scheidslijnen zijn niet zo helder te trekken: er zijn net zo weinig concerns die zich sterk maken voor een gezond kapitalisme met een menselijk gezicht (behalve in de profolders dan) als concerns die zich inzetten voor een ongezond en parasitair kapitalisme. Wel is het zo dat bedrijven met een korte tijdshorizon, die het grootste deel van hun winst behalen uit min of meer speculatieve activiteiten en waarvan de assets makkelijk liquide te maken zijn, hele andere eisen stellen aan overheidsbeleid en maatschappelijke stabiliteit dan bedrijven wier assets ‘verzonken’ zijn en die derhalve veel meer zijn aangewezen op langetermijnrentabiliteit en continuïteit.’

Los van de vraag of de meest adequate analyse in reformistische of revolutionaire richting gaat; doen wij er als SP goed aan om ons sterk te maken voor het beteugelen van het casinokapitalisme?

‘Zoals de recente verwatering van de kapitaaleisen van Basel III heeft laten zien zullen de internationale banken (met Goldman Sachs voorop) er steeds opnieuw in slagen hun belangen door te drukken als er geen politiek-institutionele context is waarin besluiten (ondersteund door reële politieke mobilisatie) kunnen worden afgedwongen. Daarom is het mijns inziens ook niet genoeg om hier

en daar wel lippendienst te bewijzen aan de noodzaak van internationale samenwerking maar er in concreto niets aan te willen doen. De crisis is ernstig en zal niet vanzelf over gaan. Uiteindelijk, zo luidt mijn lezing van de crisis van de jaren dertig, zijn er in Europa twee manieren om de crisis aan te pakken: de nationale en de Europese. Waartoe de nationale aanpak van de crisis uiteindelijk kan leiden hebben we gezien in de Grote Depressie en de daaruit voortgekomen Tweede Wereldoorlog. Mensen die nu pleiten voor protectionisme, een terugkeer naar nationale munten, het repatriëren van ‘ons’ goud, een terugdringing van ‘Brussel’, enzovoorts, die lijken zich hier te weinig rekenschap van te geven.

Het overgrote merendeel van de problemen waar we voor staan, de grote economische crisis, de macht van de financiële markten, maar ook de milieu- en klimaatcrisis en de snelle mondiale machtsverschuivingen die daarmee verbonden zijn, kunnen nooit op een effectieve en sociaal rechtvaardige manier worden aangepakt in een nationaal kader. Voor mij is de conclusie daarom dat alleen een gezamenlijke Europese aanpak een kans van slagen heeft. Ons probleem is niet Europa, want samenwerking hebben we nodig. Ons probleem is dat Europa de verkeerde politiek voert en er op Europees niveau onvoldoende democratische kanalen bestaan om dat te veranderen. De oplossing daarvoor is niet de terugkeer van de gulden, maar het smeden van een sociale alliantie in Europa tegen de bezuinigingspolitiek en tegen de almacht van het financiële kapitaal.’

Henk Overbeek (1949) is hoogleraar Internationale Betrekkingen aan de VU. Hij is gespecialiseerd in transnationale verhoudingen en *Global Governance*.

NAAR EEN MONETAIR ECOSYSTEEM

Tekst: Tijmen Lucie

Eind 2012 verscheen er een opmerkelijk rapport van de Club van Rome onder redactie van de Belgische econoom Bernard Lietaer. In *Geld en duurzaamheid* laten Lietaer en anderen zien dat het huidige geldsysteem faalt en dat we naar meerdere naast elkaar bestaande muntsystemen moeten die monetaire stabiliteit en duurzaamheid bevorderen.

FALEND GELDSYSTEEM

‘Streven naar duurzaamheid zonder ons geldsysteem te herstructureren is een naïeve benadering en is gedoemd te mislukken’, aldus Lietaer. In *Geld en duurzaamheid* laten hij en zijn medeauteurs zien dat het huidige geldsysteem, waarin een enkele munt gecreëerd wordt door bankschuld, onverenigbaar is met duurzaamheid. Het veroorzaakt immers op- en neergaande cycli in de economie, het produceert kortetermijndenken, het vereist economische groei, het zorgt voor een concentratie van rijkdom en het vernietigt sociaal kapitaal. De financiële crisis die wij nu meemaken is geen incident. Volgens IMF-gegevens kenden tussen 1970 en 2010 145 landen een bankencrisis, 208 een monetaire crisis en 72 een staatsschuldencrisis. Dat betekent gemiddeld een crisis per maand! Slechts 2 procent van het geld is tastbare economie, de rest is zuiver speculatief.

Een mogelijke radicale oplossing voor de crisis zou zijn dat de overheid zelf een munt uitgeeft die ze later ophaalt in de vorm van belastingbetalingen. Deze oplossing werd in de jaren dertig bekend als het Chicago Plan. Hoewel de schrijvers erkennen dat het Chicago Plan de mogelijkheid van toekomstige bankcrashes drastisch vermindert en direct alle staatsschuldencrises oplost, stellen zij dat het alleen maar een privé-monopolie door een publiek monopolie vervangt. Bovendien zullen monetaire crashes volgens hen blijven bestaan en betwijfelen zij of het plan politiek haalbaar is.

AANVULLENDE MUNTSYSTEMEN

Om tot een werkelijk duurzame economie te komen pleiten Lietaer en de zijnen voor een monetair ecosysteem, waarin andere ruilmiddelen dan alleen bankgeld een rol spelen. Zij betogen dat naast het bestaande monetaire systeem andere muntsystemen kunnen functioneren om sociale, ecologische maar ook economische doelstellingen te realiseren. In het rapport worden negen alternatieve muntsystemen genoemd, die voor een deel al operationeel zijn. Vijf daarvan kunnen particulier door ngo's of bedrijven worden gestart en bij vier treedt de overheid als initiatiefnemer op. Eén van de voorbeelden van privé-initiatief is C3, oftewel Commercial Credit Circuits (commerciële kredietkringen): in dit boek besproken als een business-to-business (B2B) systeem dat de werkloosheid vermindert

door werkkapitaal te verschaffen aan kleine en middelgrote bedrijven. Het netwerk van ondernemingen heeft een ‘vereffeningsmunt’ die volledig wordt ondersteund door verzekerde facturen en op verzoek ingewisseld kan worden voor gewoon conventioneel geld. C3's zijn op dit moment operationeel in Latijns-Amerika, waar Uruguay actief meewerkt aan de invoering ervan. Een ander voorbeeld is het *Wellness Token-systeem*: een ngo-initiatief om in samenwerking met preventieve gezondheidsverleners problemen aan te pakken zelfs voor ze ontstaan. Wellness Tokens belonen gezond gedrag en verminderen daarmee op lange termijn de medische kosten voor de samenleving. Een voorbeeld van een model waarbij de overheid als initiatiefnemer optreedt is *Torekes*: een initiatief op stadsniveau om vrijwilligerswerk aan te moedigen en groen gedrag en de sociale cohesie in een arme buurt te bevorderen. In het Belgische Gent werken ze hier momenteel mee. Een ander voorbeeld van een overheidsinitiatief is *Civics*: een voorstel tot ‘empowerment’ van een stad of regio om maatschappelijke activiteiten te organiseren zonder hun budgetten te belasten. Civics kunnen de arbeid voor hun rekening nemen van sociale, educatieve en/of ecologische projecten; dat kan ook in de vorm van een verplichte bijdrage.

CONCLUSIE

De grootste waarde van dit rapport ligt in de heldere analyse van de problematiek van het huidige geldsysteem en de diverse originele oplossingen die de auteurs aandragen om de crisis het hoofd te bieden. Vraag is wel, zoals Martijn Jeroen van der Linde terecht opmerkt in zijn recensie van het boek voor *globalinfo.nl*, of democratische controle over geldschepping (zoals bij het Chicago Plan) niet de allerbelangrijkste stap naar een oplossing is. Een veelheid aan complementaire muntmodellen zonder publieke controle is moeilijk voor te stellen.

Bernard Lietaer e.a.
Geld en duurzaamheid. Van een falend geldsysteem naar een monetair ecosysteem (Utrecht, 2012)
Uitgeverij: Jan van Arkel
322 pagina's
ISBN: 9789062245215
Prijs: €17,95

MONETAIRE SOEVEREINITEIT ALS OPLOSSING VOOR DE EUROCRISIS

Tekst: Herman Meester

Volgens veel eurosceptici is de Europese schuldencrisis in beginsel veroorzaakt door het te veel uiteenlopende karakter van de verschillende economieën van de lidstaten van de Europese Monetaire Unie. Dat is niet het geval. Er zijn verschillende monetaire unies waarbinnen aanzienlijke economische verschillen bestaan. Binnen de Verenigde Staten verschillen bijvoorbeeld Californië en Tennessee of Nevada en Illinois aanzienlijk van elkaar. Toch hebben die verschillen nooit geleid tot monetaire crises.

Wijzend op de onmogelijkheid om via devaluatie de overheidsschulden, begrotingstekorten en tekorten op de lopende rekening op te lossen, eisen bezuinigers dat 'interne devaluatie' plaatsvindt. Door verlaging van inkomen en de levensstandaard en privatisering van de publieke sector zouden de 'PIIGS'-landen (Portugal, Ierland, Italië, Griekenland en Spanje) zich een weg omhoog kunnen concurreren. Een links antwoord is hieraan gespiegeld: laat de lidstaten met een overschot op de lopende rekening de lonen verhogen en zo de balans herstellen.

De eurocrisis is echter geen product van tekorten op de lopende rekening. Ook binnen de VS bestaan staten die al decennialang een tekort laten zien, monetair probleemloos naast staten met overschot. De problemen van de EMU moeten dus van institutioneel monetaire en fiscale aard zijn. De kern: de EMU-lidstaten zijn geen monetair soevereine staten, maar de EMU heeft geen 'Washington'. Ik zal hieronder schetsen (1) wat een monetair soevereine staat is en waarom kennis van de sectorbalans essentieel is; (2) hoe EMU-lidstaten afwijken van monetair soevereine staten en (3) welke rol private geldcreatie speelt.

1 DE MONETAIR SOEVEREINE STAAT

MECHANISME

Een monetair soevereine overheid creëert geld. Hoewel het mechanisme van publieke geldcreatie vaak ingewikkeld verpakt wordt, is de essentie eenvoudig. Als de overheid geld uitgeeft, bijvoorbeeld vijfhonderd miljoen dollar aan de bouwsector voor de bouw van een brug, worden er bedragen bijgeboekt als bankreserves in de centrale bank. De overheid crediteert bankreserves. Vervolgens crediteren de private banken hun rekeninghouders. Zo schept de overheid geld terwijl ze uitgeeft. Het uitgegeven geld komt nergens vandaan. Er hoeft niemand rente voor te betalen. Het is nieuwe, niet-rentedragende overheidsschuld. De overheid krijgt reële waarde en betaalt met getallen op een spreadsheet. Alle door de overheid uitgegeven geld is schuld: de overheid krijgt 'iets' voor 'niets'. In essentie is publieke geldcreatie de manier waarop de overheid reële waarde toevoegt aan de publieke sector, hopelijk met het algemeen belang voor ogen.

BELASTINGEN

Belastingen worden meestal geïnterpreteerd als de manier waarop de overheid aan geld komt. Die interpretatie is onjuist, want als de overheid geen geld uitgeeft, heeft de private sector helemaal geen geld voor belastingafdracht. Belastingen worden geheven om vraag te creëren naar de munt. Belastingplicht schept de noodzaak tot het accepteren van een anders waardeloze vorm van overheidsschuld. Zonder belastingheffing vindt de munt geen afnemers. De publieke sector stort dan in.

BEGROTINGSTEKORT

Als de overheid over een periode meer uitgeeft dan int, heeft ze een begrotingstekort. Elk overheidstekort vertegenwoordigt netto schuld aan de private sector, en een netto claim van de private sector op de overheid. Het

overheidstekort staat gelijk aan het begrotingsoverschot van de niet-overheid. Op de balans zijn immers bezittingen en schulden (debet en credit) bij elkaar opgeteld altijd nul. Anders gezegd, de som van de sectoren is nul. Het is daarom ongegrond om overheidstekorten te beschouwen als een langetermijnprobleem. Streven naar hoge werkgelegenheid vraagt om overheidstekort. Basiskennis van de sectorbalans is voldoende om onrust over structurele begrotingstekorten weg te nemen.

SCHULDPAPIEREN

Parallel aan de geldcreatie geeft de overheid vaak obligaties uit, maar niet omdat ze 'geld nodig' heeft. De uitgifte van overheidsschuld papier is niets meer dan het aanbieden van spaarrekeningen bij de centrale bank. Niet-rentedragende overheidsschulden (bankreserves) worden voor een periode overgeheveld naar rentedragende 'spaarrekeningen' (obligaties). Bij verstrijking wordt de hoofdsom teruggeboekt naar de 'betaalrekening' (bankreserves), plus rente. De overheid kan nooit gedwongen worden tot wanbetaling van rente en 'aflossing': die wordt probleemloos bijgeboekt. Het is misplaatst om staatsobligaties te beschouwen als 'geleend geld'.

Als schuld papieruitgifte niet noodzakelijk is, waarom gebeurt het dan? De staat geeft zo banken subsidie (bankreserves leveren meestal niets op), stuurt er de bankrente mee en biedt pensioenfondsen, beleggers en buitenlandse centrale banken (bij een tekort op de lopende rekening) de gelegenheid risicoloos financieel bezit op de balans te zetten. De overheid zelf bepaalt de rente over de obligaties. Het opkopen (of niet aanbieden) van staatsobligaties drijft de rente naar zijn natuurlijke percentage van 0 procent.

2 DE LIDSTATEN VAN DE EMU

GEBRUIKERS

Monetair soevereine overheden zijn verstrekkers van de munt. Gezinnen, bedrijven en lagere overheden zijn gebruikers van de munt, zonder de mogelijkheid een structureel begrotingstekort te hebben. Zowel afzonderlijke Amerikaanse staten als lidstaten van de EMU zijn gebruikers, geen verstrekkers. Met de komst van de euro hebben de EMU-lidstaten afstand gedaan van de privileges van monetair soevereine overheden, waardoor Delaware, Florida en Californië monetair vergelijkbaar zijn geworden met Griekenland, Nederland en Italië. Ze kunnen bij structurele tekorten bezwijken onder hoge overheidsschulden en rentes. Ze kunnen slachtoffer worden van speculatie.

WASHINGTON

De Verenigde Staten hebben echter een federale overheid met eigen budget, ministerie van Financiën en centrale bank, die – in principe – de democratische besluitvorming volgen. Een structureel begrotingstekort financiert de publieke sector. Uiteraard maakt de overheid budgetten, in dienst van het voorkomen van verspilling en slecht bestuur (structurele overschrijding kan teken zijn van wanbeleid). Maar budgetoverschrijdingen door crises of rampen kunnen altijd worden opgelost door transfers van sommen, op het toetsenbord gecreëerd geld vanuit Washington richting de getroffen staten. Geen verstandige speculant gokt op wanbetaling van de federale overheid.

ECB

De EMU kan hier alleen de Europese Centrale Bank tegenoverstellen. Het contrast is groot. De ECB is nominaal onafhankelijk, hoeft zich niets aan te trekken van de fiscale behoefte van de EMU-lidstaten en verstrekt geen rentevrije financiering van overheidstekorten. Lidstaten mogen kiezen: bezuinigingen en belastingverhogingen, of het aangaan van hogere schulden met als gevolg steeds hogere rentes en exponentiële schuldengroei. Beide resulteren op kortere, respectievelijk langere termijn in recessie. Ogen-schijnlijk zijn de hoge rentes van de PIIGS-landen het gevolg van hoge

begrotingstekorten, terwijl lage of negatieve rentes van Duitsland en Nederland hun degelijke financieel beleid weerspiegelen. Dit heeft echter weinig met de overheidsfinanciën te maken. Nederland en Duitsland zijn, binnen de EMU, netto exporteurs. Dankzij het overschot op de betalingsbalans is speculatie op wanbetaling van Duitsland of Nederland kansloos; de rente blijft laag. Maar elk overschot bestaat dankzij een tekort elders.

OVERHEIDSSCHULD

Het is onverstandig dat lagere overheden (provincies, gemeenten) dan de muntverstrekker (centrale overheid) zich in de schulden steken. Als bestedingen legitiem zijn, moet de overheid ze rentevrij financieren, in plaats van dat lagere overheden rentedragende schulden aangaan. Als bestedingen verspilling zijn, zoals het betalen van vele miljarden alleen aan rente over Griekse staatsobligaties, zouden ze überhaupt niet moeten worden gedaan. In plaats van het uitgeven van schuld papier door EMU-lidstaten, kan de ECB de lidstaten direct financieren, bijvoorbeeld op basis van het aantal inwoners. Het is politiek moeilijk maar economisch eenvoudig om de ECB zich te laten gedragen als de centrale bank van een monetair soevereine muntunie. De ECB kan probleemloos direct obligaties van de lidstaten aankopen. De vorm waarin de ECB de financiering van begrotingstekorten giet is van ondergeschikt belang, als ze maar in dienst van de lidstaten gaat staan, en niet andersom.

3 PRIVATE GELDCREATIE

KREDIETVRAAG

Private banken hebben er geen belang bij wanneer de overheid de economie stimuleert en een sterke publieke sector financiert met structurele begrotingstekorten. Hoe minder rentevrij krediet de overheid schept, hoe meer vraag er is naar rentedragende kredietschepping door banken. Net als monetair soevereine overheden scheppen banken geld op een toetsenbord. Moderne banken creëren gelijktijdig nieuwe schuld en nieuwe deposito's, en zoeken achteraf naar de reserves. De onder Clinton bereikte begrotingsoverschotten in de VS leidden tot een begrotingstekort in

de niet-overheidssector. Een directe monetaire contractie werd echter afgewend door het opblazen van een kredietgestuurde vastgoed- en aandelenzeepbel: de private sector stak zich enorm in de schulden.

INFLATIE

Orthodoxe economen hebben een irrationele voorkeur voor private geldcreatie tegenover publieke geldcreatie. Zowel monetair soevereine overheden als private banken creëren, zoals gezegd, geld uit het niets op een toetsenbord. Overheden doen dat rentevrij, in het belang van de samenleving, zonder verwachting van terugbetaling. Banken creëren extractief rentedragend krediet uit winstmotief. Terugbetaling is noodzakelijk. Kan de ene vorm van geldcreatie leiden tot inflatie, maar de andere niet? Ironisch genoeg kenden de afgelopen decennia een enorme kredietgestuurde inflatie in de vorm van zeepbellen in aandelen, obligaties en vooral vastgoed (in essentie, grond). Doordat de dominante instituten inflatie afmeten aan de consumentenprijsindex, is die inflatie onzichtbaar gemaakt.

CONCLUSIE

Inmiddels is de inflatie van de vastgoedzeepbel omgeslagen in gestage deflatie, zodat stimulering van de economie (met name de publieke sector) door de overheid, samengaand met schuldafschrijvingen en kwijtscheldingen, zo goed als onmogelijk kan samengaan met inflatie in een tijd van hoge werkloosheid. Schuldafschrijvingen en grote, rentevrije overheidsinvesteringen in de publieke sector, en in een echt duurzame economie zonder armoede en werkloosheid, zijn de enige oplossing voor de economische crisis.

Herman Meester is econoom en lid van de SP-afdeling Rotterdam.

‘TWEEDE KAMER HEEFT TIJDENS DE BANKENCRIISIS BUITENSPEL GESTAAN’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Sander van Oorspronk

Op 11 april 2012 verscheen het eindrapport van de Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel, onder voorzitterschap van SP-Tweede Kamerlid Jan de Wit. Het rapport oogstte veel bewondering, hoewel de conclusies niet mals waren. ‘Wouter Bos heeft bij de nationalisatie van ABN AMRO grote fouten gemaakt en de Tweede Kamer is meestal achteraf en onvolledig geïnformeerd’, aldus De Wit in gesprek met *Spanning*.

Wat was het doel van de Parlementaire Enquête Financieel Stelsel?

‘Het onderzoek naar de kredietcrisis was opgesplitst in twee delen. De Tijdelijke commissie onderzoek financieel stelsel (Tcofs), waar ik eveneens voorzitter van was, had onderzoek gedaan naar de oorzaken van de crisis. Wij concludeerden dat de noodzaak van een verklaring van geen bezwaar, die Wouter Bos en De Nederlandse Bank (DNB), onder leiding van Nout Wellink, hadden afgegeven voor een overname van ABN AMRO door het consortium van Banco Santander, Fortis en de Royal Bank of Scotland, in twijfel getrokken kon worden en dat DNB de IJslandse internetspaarbank Icesave, die in oktober 2008 failliet ging, te gemakkelijk tot de Nederlandse markt had toegelaten. Daarnaast hebben we toen een aantal aanbevelingen gedaan om het financieel stelsel te verbeteren, zoals een Europese toezichthouder voor de financiële sector en het scheiden van nuts- en zakenactiviteiten van banken. De Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel deed vervolgens onderzoek naar de miljardensteun die de Nederlandse overheid had verstrekt in de periode september 2008 tot en met januari 2009 om de banken overeind te houden. Het doel van de enquête was om inzicht te krijgen in de crisismaatregelen en daaruit lessen te trekken voor de toekomst.’

Welke vragen wilden jullie beantwoord hebben?

‘Twee zaken stonden voor ons centraal. In de eerste plaats wilden we onderzoeken hoe de miljarden aan overheidssteun zijn uitgegeven. Hoe verliep het besluitvormingsproces? Waren de betrokken partijen (de minister van Financiën en DNB) voorbereid op een crisissituatie? Hoe was het crisismanagement geregeld? Was de prijs die betaald is voor de nationalisatie van Fortis/ABN AMRO redelijk? In de tweede plaats wilden we de positie van de Tweede Kamer onderzoeken. Is de Tweede Kamer voldoende op de hoogte gehouden tijdens de bankencrisis? Hebben Kamerleden zelf voldoende gedaan om goed geïnformeerd te worden en hoe zou de positie van de

Jan de Wit overhandigt het eindrapport van de Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel aan toenmalig Kamervoorzitter Gerdi Verbeet.

Tweede Kamer in een toekomstige crisissituatie verbeterd kunnen worden?’

Hoe hebben jullie het onderzoek aangepakt?

‘We hebben het onderzoek naar het crisismanagement van de Nederlandse overheid tijdens de bankencrisis in zes delen gesplitst. In de eerste plaats de overname door de Nederlandse overheid van Fortis/ABN AMRO (66,8 miljard). Ten tweede de overname van de Amerikaanse hypotheekportefeuille van ING (de zogenaamde Alt A-hypotheek) voor 22 miljard. Ten derde de kapitaalinjectie voor ING, AEGON en SNS REAAL van ongeveer 14 miljard. Ten vierde de garantieregeling voor banken (ongeveer 50 miljard). Ten vijfde het depositogarantiestelsel voor spaartegoeden tot 100.000 euro en als zesde en laatste de afwikkeling van het faillissement van Icesave.’

Werkte iedereen die jullie benaderd hebben mee?

‘Nee. In de Wet op de parlementaire enquête staat dat alleen Nederlanders en ingezetenen van Nederland verplicht zijn om mee te werken. Daarom konden diverse buitenlandse betrokken weigeren om onder ede verhoord te worden. Zo hebben we niet kunnen spreken met de Belgische bestuurders van Fortis en de Belgische toezichthouder, minister van financiën en premier. Evenmin met de toenmalige bestuurders van Icesave en de IJslandse toezichthouder en premier.’

Heb je het idee dat jullie de onderste steen boven hebben gekregen?

‘Ja, ik heb niet het idee dat we veel gemist hebben. We hebben de informatie gekregen die we wilden hebben. Zo hebben we ook uitgebreid geput uit het boek De Kloof, van Piet Depuydt, dat net als De Prooi, van Jeroen Smit over ABN AMRO, een zeer gedetailleerde reconstructie geeft van de val van Fortis. Ook hebben we gebruik kunnen maken van het Belgische onderzoeksrapport over Fortis. Wil je werkelijk zicht krijgen op de miljardenrepen die er internationaal zijn gedaan, dan zouden er Europese richtlijnen opgesteld moeten worden. Die zijn er nu niet. Nederland zou hier wel op vooruit kunnen lopen door afzonderlijke verdragen met bijvoorbeeld Duitsland of Frankrijk te sluiten.’

Wat zijn de belangrijkste conclusies uit jullie onderzoek?

‘Met betrekking tot Fortis/ABN AMRO hebben we geconcludeerd dat minister Bos grote fouten heeft gemaakt. Hij was al in juli 2008 op de hoogte van de problemen bij Fortis, maar verzuidde vervolgens om in te grijpen. Het ministerie van Financiën en DNB hebben weinig gedaan om scenario’s te ontwikkelen voor het geval dat het mis zou gaan bij Fortis en de maatregelen die in september/oktober 2008 genomen werden om ABN AMRO van een faillissement te redden zou je het beste als ad hoc kunnen omschrijven. Daarnaast zijn de Nederlandse onderdelen van Fortis overgewaardeerd. Het bedrag van 16,8 miljard dat de Nederlandse overheid aan België betaalde, kwam niet overeen met de werkelijke waarde, waarbij bovendien volgens ons onderzoek een tekort van 4 à 5 miljard niet opgeteld was. Ook heeft de minister van Financiën de Tweede Kamer in de meeste gevallen achteraf en onvolledig geïnformeerd. Zo lichtte hij de Kamer niet in over de 50 miljard aan leningen die de staat had overgenomen. Bij ING hebben de minister en DNB eveneens te laat ingegrepen, terwijl al in 2007 door de raad van commissarissen van ING zorgen werden geuit over de Amerikaanse hypotheekportefeuille. De blinde vlek voor ING kan ermee te maken hebben dat de bank de oogappel was van Wellink en dat ING door hem lange tijd als dé kandidaat werd beschouwd om de Nederlandse onderdelen van Fortis over te nemen. Net als bij Fortis/ABN AMRO werd de Tweede Kamer slecht geïnformeerd.

Over het depositogarantiestelsel, de kapitaalverstrekkingsregeling en de garantieregeling hebben we geconcludeerd dat zij onder omstandigheden verstandige maatregelen waren.

In het geval van Icesave hadden de betrokken partijen anders moeten handelen. Aangezien Icesave in Nederland geen systeembank was, was het niet noodzakelijk om de tegoeden van alle spaarders te garanderen.’

Wat zijn jullie belangrijkste aanbevelingen geweest?

‘In de eerste plaats hebben wij gesteld dat banken grotere kapitaalbuffers moeten aanleggen. Voor de crisis hoefden Nederlandse banken slechts 2 procent van hun eigen vermogen voor financiële risico’s te reserveren. Nu is dat percentage verhoogd naar 7 procent en voor systeembanken naar 9 à 10 procent. Ook op Europees niveau wordt inmiddels gesproken over richtlijnen voor kapitaalreserves. In de tweede plaats hebben wij voorgesteld om spaargelden

af te scheiden van risicokapitaal. Met deze aanbeveling, die wij ook al hadden gedaan in het eerste onderzoeksrapport, is nog niets gedaan. De commissie-Wijffels doet hier nu onderzoek naar.

Hiermee samenhangend stellen wij dat buitenlandse onderdelen van een bank afgezonderd moeten worden. Om te voorkomen dat, zoals in het geval van ING, de risico’s van het buitenlandse deel voor rekening van de Nederlandse overheid vallen.

Ten vierde hebben wij aanbevolen dat DNB meer instrumenten krijgt om in te grijpen. Dit voorstel is inmiddels in wetgeving omgezet. Dankzij de Interventiewet heeft DNB de bevoegdheid zich met het beleid van een bank te bemoeien, indien noodzakelijk spaargelden weg te halen en bij grote financiële problemen tot nationalisatie over te gaan. Deze wet treedt nu in werking bij SNS Reaal.

Ten vijfde hebben we voorstellen gedaan om de Tweede Kamer beter te informeren. Zaak is dat de Kamer minutieus en tijdig op de hoogte gehouden wordt, al zal dat in sommige gevallen wel achter gesloten deuren moeten gebeuren.

Tot slot hebben we op het gebied van crisismanagement nog enige aanbevelingen gedaan voor een betere voorbereiding, meer uitwisseling van informatie tussen het ministerie van financiën en DNB en een handboek voor crisissituaties.’

Tot slot: hoe is het rapport ontvangen?

‘Het rapport is heel goed ontvangen. In de media werd voornamelijk aandacht besteed aan de fouten die Wouter Bos bij de overname van ABN AMRO had gemaakt. De regering, Tweede Kamer en DNB reageerden positief. Alle aanbevelingen, behalve de splitsing van spaar- en zakenactiviteiten, zijn door de Tweede Kamer overgenomen. Daarnaast wordt de Kamer goed op de hoogte gehouden over de implementatie van maatregelen, die uit Verloren Krediet I voortvloeien. Bovendien heb ik het idee dat het besef bij Kamerleden is doorgedrongen dat een herhaling van wat zich in het najaar van 2008 heeft afgespeeld voorkomen moet worden. De Kamer zit er nu bovenop.’

MEER WETEN?

- Rapport Tijdelijke commissie onderzoek financieel stelsel ‘Verloren Krediet’: www.tweedekamer.nl/images/Eerste_rapport_onderzoekscommissie_financieel_stelsel_118-206529.pdf
- Rapport Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel ‘Verloren Krediet II’: www.tweedekamer.nl/kamerleden/commissies/pefs/rapport.jsp

Jan de Wit (1945) werkte jarenlang als advocaat en procureur in Heerlen. Hij zit sinds 1998 in de Tweede Kamer voor de SP. Werd in juni 2009 tot voorzitter benoemd van de Tijdelijke commissie onderzoek financieel stelsel, om deze functie vanaf november 2010 ook te bekleden bij de Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel.

‘EEN TE GROTE FINANCIËLE SECTOR IS SCHADELIJK VOOR DE ECONOMIE’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Archief SOMO

In november 2012 verscheen het onderzoeksrapport van econoom Rens van Tilburg getiteld ‘Het financiële overgewicht van Nederland’. *Spanning* vroeg hem naar zijn belangrijkste bevindingen en aanbevelingen om de financiële sector gezonder te maken.

Uw rapport is gepubliceerd door de Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO). Wat doet deze stichting?

‘Sinds 1973 onderzoekt SOMO multinationale ondernemingen en de gevolgen van hun activiteiten voor mens en milieu wereldwijd. SOMO wordt gefinancierd door subsidies, zoals van het ministerie van Buitenlandse Zaken, en door maatschappelijke organisaties die ons opdrachten verlenen. Wij accepteren geen gelden van het (internationale) bedrijfsleven, om belangenverstrengeling te voorkomen. De stichting heeft twintig onderzoekers in dienst die ieder hun eigen specialisatie hebben. Ik en mijn collega Myriam Vander Stichele houden ons specifiek bezig met de financiële sector. We richten ons daarbij vooral op de bredere gevolgen van deze sector voor de samenleving, door fundamentele vragen te stellen. Zoals: waar zijn banken eigenlijk voor?’

Wat was het doel van uw rapport?

‘Doel was om de discussie over fundamentele hervormingen van de financiële sector te voeden. Deze was in Nederland eigenlijk al kort na het uitbreken van de crisis verstomd. Zo werd het plan van Bos om het nuts- en zakendeel van banken te scheiden

Rens van Tilburg

dankzij een sterke tegenbeweging al snel onder tafel geschoven. Ik heb het idee dat er nu wel meer draagvlak is voor structurele veranderingen. In Engeland en de Verenigde Staten is formeel de aanzet gegeven om nuts- en zakenbankactiviteiten van elkaar te scheiden en in België, Duitsland en Frankrijk is vergelijkbare wetgeving in de maak. In Nederland is onlangs de commissie-Wijffels door de Tweede Kamer aangesteld om met voorstellen komen om de financiële sector grondig te hervormen.’

Hoe heeft u uw onderzoek aangepakt?

‘Op basis van gegevens van het CBS en de OESO hebben we de ontwikkelingen van de Nederlandse financiële en bankensector in kaart gebracht. Dat was nog niet eerder gebeurd. Een dergelijk onderzoek was van groot belang, omdat Nederland ten opzichte van zijn economie een van de grootste bankensectoren van de wereld heeft. We hebben op basis van publiek

beschikbare data en de financiële database Bloomberg geconstateerd dat de grootste Nederlandse banken vanwege hun status van ‘systeembank’ een groot financieringsvoordeel hebben. Deze ‘verborgen subsidie’ bedroeg in 2011 tussen de 4 en 12 miljard euro, ofwel twee derde tot bijna tweemaal de winst van de grote banken in dat jaar.’

Waarom spreekt u over ‘het financiële overgewicht van Nederland’?

‘Omdat de financiële sector te groot is ten opzichte van de rest van de economie. De balans van de vier grootste banken (ABN AMRO, ING, Rabobank en SNS Bank) samen is meer dan vier keer het nationaal inkomen. Daarnaast is de Nederlandse bankensector een van de meest geconcentreerde van de westerse wereld met een marktaandeel voor de vier grootste banken van 80 tot 90 procent. Een te grote financiële sector gaat ten koste van de economische ontwikkeling, omdat talent en kapitaal worden weggetrokken uit met name innovatieve en kennisintensieve sectoren. Door de verwachting van de financiële markten dat een bank te groot of complex is om failliet te gaan kunnen deze ‘systeembanken’ goedkoper kapitaal aantrekken. De overheidsgaranties werken zo als een verborgen subsidie voor grote banken, die daardoor sneller kunnen groeien en meer risico’s nemen. De kapitaalbuffers die Nederlandse banken aanleggen zijn nog steeds te klein, waardoor de staat telkens moet bijspringen wanneer zich financiële problemen voordoen. De risico’s die banken nemen worden hiermee afgewenteld op de belastingbetaler.’

Zijn Nederlandse banken verhoudingsgewijs groter dan in omliggende landen?

‘Ja, Nederland heeft een van de grootste bankensectoren van Europa.

Vergelijkbaar met die van Ierland en Engeland.’

Wat zijn de consequenties van een te grote financiële sector?

‘Tot 2007 bestond er in de economische literatuur grote consensus over de gedachte dat hoe groter de financiële sector was, hoe beter dat voor het land zou zijn. Ook in Nederland heerste deze opinie. Zie de betrokkenheid van de Nederlandse overheid bij het op groei van de sector gerichte Holland Financial Centre. Kritische geluiden waren in die tijd nauwelijks hoorbaar. Recent onderzoek van het IMF en de *Bank for International Settlements* (BIS) heeft echter uitgewezen dat een te grote financiële sector de economie schaadt, onder meer door mensen en middelen weg te trekken van andere sectoren.’

Waarom is de Nederlandse financiële sector zo groot geworden?

‘Dat heeft vooral met de sinds de jaren negentig gegroeide hypotheekverstreking te maken. Jarenlang hebben burgers goedkoop leningen bij banken kunnen afsluiten dankzij allerlei belastingvoordelen, waaronder de hypotheekrenteaftrek. Om de leningen te kunnen financieren moesten banken buitenlands kapitaal aantrekken, dat konden ze mede dankzij de staatsgarantie goedkoop doen. Ze bouwden hierdoor steeds meer schulden op, die vertaald werden in hogere huizenprijzen. Lange tijd ging dit goed, tot de bubbel in 2008 barstte. Toen werd duidelijk dat Nederlanders met een enorme private schuld kampten. Als de rente gaat stijgen zal dit een flink beslag leggen op het beschikbare inkomen en kunnen veel mensen hierdoor in financiële problemen komen.’

Hoe wordt het debat over financiële risico's nu gevoerd?

‘Je merkt wel dat er de afgelopen jaren wat veranderd is. Onafhankelijke organisaties als SOMO en het

Sustainable Finance Lab, waarvoor ik zelf werkzaam ben, proberen bij banken een nieuwe kijk op economie over te brengen, met meer aandacht voor diversiteit en duurzaamheid.

Bankiers moeten zich weer gaan afvragen wat het nut van hun werk is. Dat besef dringt ook wel langzaam door. Probleem blijft echter dat er structureel nog weinig is veranderd, waardoor het gevaar blijft bestaan dat er weer nieuwe bubbels komen.’

Hebben we de financiële sector meer in het gareel dan voorheen?

‘Het beeld bestaat dat de macht van de financiële wereld minder is dan voor het uitbreken van de crisis. Wat je echter ziet is dat de bankenlobby nog steeds erg sterk is. Die oefent bijvoorbeeld enorme druk uit op de Europese Commissie om de aanbevelingen van de commissie-Liikanen, om de financiële sector grondig te hervormen, naast zich neer te leggen. Met succes, zo laat het zich aanzien. Wel zijn er meer tegenkrachten dan vóór 2007, zoals de Europese organisatie Finance Watch, die in actie komt tegen de financiële lobby. Ook in Nederland gaan er meer stemmen op om de financiële sector transparanter te maken. De commissie-De Wit heeft hiertoe aanbevelingen gedaan en bij SOMO werken we nu aan een onderzoek naar de transparantie, en het gebrek daaraan, van de lobbyactiviteiten van Nederlandse banken.’

Welke aanbevelingen doet u om de Nederlandse banken te laten afslanken tot een gezonde omvang?

‘In de eerste plaats moeten de salarissen in de bankensector in lijn worden gebracht met andere sectoren. Op dit moment geven banken ongeveer twee miljard te veel uit aan hun personeel. Dit geld is hard nodig om de kerntaak van financiële instellingen te blijven vervullen: het verlenen van krediet aan zinvolle ondernemingen van huishoudens en bedrijven. Daarnaast moet er meer diversiteit komen binnen de financiële sector. Nu is 80 à 90 procent van de financiële markt in handen van vier banken en

de trend is er nog altijd een van verdere schaalvergroting. Regelgeving om banken kleiner en overzichtelijker te maken is noodzakelijk. Ook heeft Nederland behoefte aan banken die zich specifiek richten op verduurzaming van de economie of het mkb. Een mooi voorbeeld in deze zijn de Kredietunies. Daarbij lenen bijvoorbeeld bakkers aan andere bakkers. Als laatste zou de overheid de fiscale prikkels om schulden te maken geleidelijk moeten afschaffen, waar door Rutte II nu een begin mee wordt gemaakt. De hypotheekrenteaftrek heeft een belangrijke rol gespeeld in het groeien van de in internationaal opzicht ongekende hypotheekschuld van Nederland. Naast de overheid zouden ook banken en verzekeraars een bijdrage kunnen leveren aan het afbouwen van de hypotheekrenteaftrek, door vervroegd aflossen niet te beboeten maar juist financieel aantrekkelijk te maken. Het afbetalen van de hypotheek zal de bankbalansen verkleinen en daarmee de financieringsbehoefte die steeds meer als een risico voor de Nederlandse economie wordt gezien.’

MEER WETEN?

Rens van Tilburg, *Het financiële overgewicht van Nederland. Over de noodzaak banken af te laten slanken tot een gezonde omvang*, (Utrecht, 2012). Het rapport is na te lezen op de website van SOMO: somo.nl/publications-nl/Publication_3890-nl

Rens van Tilburg (1974) houdt zich als senior onderzoeker van SOMO (Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen) en lid-secretaris van het Sustainable Finance Lab bezig met hervormingen van de financiële sector. Van Tilburg publiceert daarnaast regelmatig in diverse media, waaronder een tweewekelijkse column in de Volkskrant.

WAS NEDERLAND MAAR ALLEEN EEN BELASTINGPARADIJS

Tekst: David Hollanders Foto: Corbis /Hollandse Hoogte

‘Nederland is geen belastingparadijs’, stelde staatssecretaris van Financiën Frans Weekers onlangs per brief aan de Tweede Kamer. Hij weerspreekt hiermee onder anderen president Obama en Engelse critici van de Nederlandse belastingroute van Starbucks, die wel stellen dat Nederland een belastingparadijs is. Niet voor burgers welteverstaan, maar voor multinationals. De New York Times heeft Nederland zelfs ‘the New Tax Shelter Hot Spot’ genoemd.

Is Nederland nou een belastingparadijs of niet? Eerst maar eens wat gegevens. Feit is dat Nederland twintigduizend brievenbusmaatschappijen kent. Dit zijn vestigingen van bedrijven die niet (geheel) feitelijk maar wel fiscaal-juridisch in Nederland verblijven. Er wordt daarmee naar schatting 12.000 miljard euro (oftewel twintig keer het bruto binnenlands product) door Nederland gesluisd. Dit staat niet gelijk aan de belastbare geldstroom. Belastbare vermogensinkomsten bedragen 123 miljard euro, waarop een belasting van ongeveer 0,7 procent geheven wordt. Hoeveel belasting er precies geheven wordt, is onduidelijk want de Nederlandse fiscus maakt afspraken met multinationals (zogenaamde tax rulings), die niet openbaar zijn. Enkele voorbeelden van belastingontduikende bedrijven zijn BP, Starbucks, Google, IBM en ook ons eigen Shell. Van de 100 grootste bedrijven zijn er 91 in Nederland actief. Zeker 66 procent daarvan ontwijkt belasting, bij nog eens 19 procent bestaat daarvan sterke verdenking. Niet alleen grote bedrijven maken gebruik van het fiscale piratennest dat Nederland volgens critici is. Ook de Rolling Stones en wereldverbeteraar Bono van U2 huizen fiscaal-juridisch in Nederland. Waar zit het voordeel nu precies in? Neem een bedrijf in Groot-Brittannië met een brievenbusmaatschappij in

Nederland. Het hevelt de winst over naar de Nederlandse tak, bijvoorbeeld doordat de brievenbusmaatschappij een hoge (interne) factuur stuurt voor een fictieve handeling. Op papier maakt het bedrijf in Engeland geen winst, het betaalt dus geen belasting. Moet het dan geen belasting betalen in Nederland? Wel als de brievenbusmaatschappij een zelfstandige Nederlandse onderneming is, maar niet als het de financiële stromen weer doorsluisd naar het buitenland. Nederland heft nauwelijks belasting op uitgaand vermogen. En Nederland kent veel belastingverdragen met buitenland, zodat er in het buitenland ook geen belasting wordt geheven.

Over definities valt te twisten, maar als dit geen belastingparadijs is, dan heeft Lance Armstrong geen doping gebruikt, dan heeft Bill Clinton geen seks gehad met Monica Lewinsky en wil Rutte niet het eigen risico in de zorg verhogen. Dit vastgesteld hebbende, is een vervolgvraag of het nou zo vreselijk erg is dat Nederland een belastingparadijs is. Wat kan het ons eigenlijk schelen dat de VS naar schatting 100 miljard aan belastingontwijking misloopt? Nederland ontvangt toch maar mooi 1 miljard euro, zo stellen Weekers en de zijnen. Bij oppervlakkige beschouwing is deze gedachte niet zonder overtuigingskracht, maar bij nadere beschouwing is dit evenwel lariekoek.

Jaarlijks lopen EU-landen, naar schatting van de Europese Commissie, 1.000 miljard euro aan belastinginkomsten mis. Dit geldt niet alleen voor het welvarende Engeland – waar men wellicht de schouders over ophaalt – maar ook voor armere EU-landen (met name Portugal). Daarnaast derven ontwikkelingslanden belastinginkomsten (bijvoorbeeld door belastingontduiking van oliemaatschappijen). Zelfs als men benadeling van arme landen irrelevant vindt, is er

alsnog een nadeel voor Nederland. Nederland geeft ontwikkelingshulp aan arme landen, die deels arm zijn vanwege bedrijven die via Nederland belasting ontduiken. En Nederland leent via de ECB en de Europese noodfondsen geld aan zwakkere landen als Portugal. Nederland (en andere landen) zouden minder geld kwijt zijn via deze kanalen als bedrijven aldaar ook belasting betalen. Dit laatste onder de vooronderstelling dat andere landen de positie van Nederland als belastingvrijhaven niet overnemen. Dit is nogal een boude stelling, maar raakt het argument niet. Op het buitenland gericht terrorisme laat men ook niet onbestraft, of, om de gelijkenis door te trekken: men moedigt het niet actief aan omdat het anders wel in een ander land actief zal worden aangemoedigd. Nederland is nu onderdeel van een probleem. Het moet onderdeel worden van een oplossing. Een tweede argument, naast de retoriek van ‘wat kunnen ons andere landen schelen’, om niet van een belastingparadijs te reppen is dat de twintigduizend brievenbusmaatschappijen nog altijd aan zo’n 3.500 mensen werk verschaffen. Denk aan advocaten en notarissen. Echter, zij houden zich bezig met werkzaamheden die niet maatschappelijk nuttig zijn, maar zelfs schadelijk. Dit is – in economenjargon – een misallocatie van de productiefactor arbeid. Dit zijn 3.500 hooggekwalificeerde mensen die in de zorg of het onderwijs zouden kunnen werken. Een derde argument van het Holland Finance Centre en soortgelijke gesubsidieerde lobbyclubjes is dat een brievenbusmaatschappij een opstap is naar een echte vestiging in Nederland. Ook dit is weer kletspraat. Naarmate bedrijven meer economische activiteiten in Nederland hebben, vervallen juist veel belastingvoordelen. Bovendien zijn – zoals financieel geograaf Rodrigo Fernandez al opmerkte – nu juist andere dan fiscale overwegingen doorslaggevend bij bepaling van locatie van bedrijven

Londen 8 december 2012: Demonstratie tegen belastingontduiking van Starbucks.

(infrastructuur, politieke stabiliteit, cultuur).

Terug naar Weekers. In zijn brief gaat hij ook in op een gerelateerd probleem, het zogenoemde schaduwbankieren, waar menig brievenbusmaatschappij voor wordt gebruikt. Volgens het *Global Shadow Banking Monitoring Report* van de *Financial Stability Board* (FSB) is Nederland met 2.000 miljard euro wereldkampioen schaduwbankieren. Weekers zou Weekers niet zijn als hij de cijfers naar beneden praat. Belangrijker dan de vraag of hij een punt heeft (zou kunnen), is de vraag of schaduwbankieren risicovol is en of het onder toezicht moet komen (wat het nu niet staat).

Om te beoordelen of schaduwbankieren destructief is, moet men eerst voor ogen hebben waarom bankieren destructief is. En daartoe is het weer nuttig eerst een beleggingsfonds te beschouwen.

Wie belegt, weet dat je geld kan verliezen. Dit verandert niet als een belegger niet zelf belegt maar participeert in een beleggingsfonds

dat namens hem of haar belegt. (Tenzij het beleggingsfonds de belegger verkeerd voorlicht over het beleggingsbeleid, dan is sprake van dwaling.) Indien een beleggingsfonds verliezen lijdt, dan is dat vervelend voor participanten, maar geen maatschappelijk probleem. Dit is compleet anders bij een bank. Een bank trekt spaargeld aan van spaarders, onder de belofte dat spaarders het geld onmiddellijk en volledig kunnen opnemen. Deze belofte kan niet gehouden worden omdat, zoals we weten, banken risicovol beleggen (of semi-frauduleus, zoals SNS). Andermans geld risicovol beleggen onder de gelijktijdige belofte dat geld altijd en volledig terug te geven. Ziedaar waarom banken problematisch zijn. Dat is de reden waarom banken onder toezicht staan. Dat dit toezicht, in Jip-en-Janneketaal, geen moer voorstelt – een eigen vermogen van 2-3 procent is compleet belachelijk – staat daar los van.

Dan nu de schaduwbanken. Deze staan niet onder toezicht. Is dat erg?

Dat hangt er maar van af wat het precies is. Nu, een schaduwbank is een instelling die geld leent – van een bank of pensioenfonds – en dat risicovol belegt in hypotheekpakketjes of iets dergelijks. Net zoals een beleggingsfonds dus. Wat schaduwbanken soms onderscheidt van beleggingsfondsen is dat een moederbank zich dikwijls garant stelt voor deze vehikels zonder dit in de balans op te nemen. Zo had Lehman Brothers een financiële constructie waarmee 33 miljard aan verplichtingen via Nederland liep. Hoe dat kan? Vergelijk het met Nederland dat zich via de noodfondsen EFSF/ESM garant stelt voor zuidelijke landen zonder dat dit terugkomt op de ‘balans’ (de Miljoenennota). De noodfondsen zijn *Special Purpose Vehicles* die juridisch niet bij de verplichtingen van Nederland horen maar economisch wel. En zo is het ook met (sommige) schaduwbanken. Banken stellen zich garant. Maar daarmee kunnen banken in de problemen komen. En daarmee is er een dwingende reden voor toezicht. Maar wat zegt Weekers? Hij roemt de ‘voordelen’ die schaduwbankieren ‘in potentie’ heeft en wil de ontwikkelingen ‘in de gaten houden’. Met zulke politici heb je geen bankenlobby meer nodig. Tikkende tijdbommen moet je demonteren, niet in de gaten houden, laat staan de vermeende voordelen ervan bezingen.

Nee, Nederland is geen belastingparadijs. Was het dat maar. Het is zorgwekkender. Het is een bananenrepubliek, een fiscale SM-kelder waar multinationals en bankiers de belastingbetaler uitwonen met incompetent politici als gewillige pooiers.

Bronnen:

- Fernandez, R., ‘Geld uit de schaduw’, in: *Follow the Money* (19 november 2012).
- Fernandez, R., ‘Hoezo is Nederland geen belastingparadijs?’, in: *Volkskrant.nl* (29 november 2011).
- Waard, P. de, ‘Nederland belastingparadijs voor veel multinationals’, in: *Volkskrant.nl* (14 oktober 2011).
- Rengers, M. en X. van Uffelen (2013), ‘Buitenlandse bedrijven sluisden in 2011 zeker 57 miljard door Nederland’, in: *Volkskrant.nl* (23 januari 2013).
- Weekers, F. *Bijlage met antwoorden Kamervragen schaduwbankieren Van Hijum* (21 december 2012).

'IN ONS STRAATJE'

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Roel Visser / Hollandse Hoogte

In oktober vorig jaar adviseerde de commissie-Liikanen de Europese Commissie om risicovolle handelsactiviteiten af te scheiden van het beheren van spaargeld van consumenten. Ook in Nederland is onlangs een commissie benoemd, onder leiding van voormalig topman van de Rabobank Herman Wijffels, die gaat onderzoeken hoe de spaargelden van burgers beter afgeschermd kunnen worden in geval van crisis. Hiermee lijkt eindelijk werk gemaakt te worden van een scheiding tussen nuts- en zakenbankactiviteiten, waar de SP al jaren voor pleit.

Op 2 oktober 2012 presenteerde een groep experts onder leiding van de gouverneur van de Finse nationale bank Erkki Liikanen haar rapport aan de Europese Commissie. Doel van het rapport was om te onderzoeken of er, naast nieuwe bankregels over kapitaalvereisten en risicobeheer, structurele hervormingen van het bankwezen nodig zijn. De belangrijkste aanbeveling van Liikanen aan de Europese Commissie is dat banken de risicovolle effecten- en derivatenhandel in een aparte entiteit onderbrengen, als deze meer dan 100 miljard euro bedraagt of groter is dan 15-25 procent van alle activiteiten. Dit is een hoopvol voorstel, maar gaat de SP, die ook de activiteiten van banken die minder speculeren wil scheiden, niet ver genoeg.

Eerder verschenen er in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten al vergelijkbare rapporten over structurele hervormingen van de financiële sector. In Groot-Brittannië worden nuts- en zakenbankactiviteiten strikt van elkaar gescheiden (commissie-Vickers), terwijl het in de Verenigde Staten verboden is voor spaarbanken om te handelen voor eigen rekening (de Volcker-regel). De commissie-Liikanen adviseert de Europese Commissie hetzelfde te doen voor de grootste banken in de Europese Unie. Of de aanbevelingen van Liikanen in Europese wetgeving worden omgezet,

Herman Wijffels voorzitter van de commissie structuur Nederlandse banken.

zoals in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten is gebeurd, zal nog moeten blijken.

'TOO BIG TO FAIL'

Op verzoek van de Tweede Kamer doet de 'Commissie Structuur Nederlandse Banken' (commissie-Wijffels) momenteel onderzoek naar welke verdere maatregelen – naast de afscherming van spaargelden van burgers, wat de commissie-De Wit al bepleitte – voor de specifieke Nederlandse context nodig zijn. Dat is van groot belang, want zoals uit het rapport van econoom Rens van Tilburg is gebleken, heeft de Nederlandse financiële sector een aantal uitzonderlijke kenmerken. Zo heeft Nederland ten opzichte van zijn economie een van de grootste banksectoren van de wereld. De balans van de vier grootste banken (ING, ABN AMRO, Rabobank en SNS Bank) bedraagt bijna vier keer het nationaal inkomen. Daarnaast behoort de Nederlandse bankensector tot de meest geconcentreerde van de westerse wereld, met een marktaandeel voor de vier grootste banken van 80-90 procent. Een dergelijke omvang van de financiële sector en instellingen is niet alleen schadelijk voor de economie, maar vormt ook een groot risico voor de overheidsfinanciën. De markt verwacht immers nog steeds dat de Nederlandse overheid de vier grootste banken wel zal redden in geval van nood. Deze

'systeembanken' kunnen hierdoor goedkoop kapitaal aantrekken en grotere risico's nemen, waardoor ze alleen maar dominanter worden. Dit verstoort de concurrentie en vergroot de kans dat de belastingbetaler in de toekomst voor de kosten van een nieuwe financiële crisis mag opdraaien.

Dankzij hun 'too big to fail'-status hebben de vier grootste banken nog steeds een enorm financieringsvoordeel ten opzichte van kleinere banken. Van Tilburg heeft berekend dat deze 'verborgen subsidie' voor deze systeembanken jaarlijks tussen de 4 en 12 miljard euro bedraagt, wat overeenkomt met twee derde tot bijna tweemaal hun winst. Het is dus zaak dat de commissie-Wijffels met concrete aanbevelingen komt om banken kleiner te laten worden. Ook zal zij stil moeten staan bij de stijgende lonen in de bankensector, want zoals Van Tilburg laat zien, namen de salarissen in deze sector de afgelopen jaren veel sterker toe dan in de rest van de economie – en ook sterker dan in financiële sectoren in andere westerse landen. Hierdoor kunnen Nederlandse banken minder makkelijk geld uitlenen en worden hervormingsvoorstellen om te komen tot sobere en stabiele verdienmodellen geblokkeerd. Kortom, de commissie Wijffels wacht een belangrijke taak.